

Arbeidsverhoudingen in 2000

PROF. DR. W. ALBEDA

Eigenlijk is er in ons systeem van arbeidsverhoudingen sinds het midden van de jaren zestig niet zoveel veranderd. We discussiëren zelfs nog over dezelfde problemen als toen. Men wil graag een centraal akkoord, maar de beslissingen moeten op gedecentraliseerd niveau vallen. De ondernemingsraden moeten worden versterkt en verzelfstandigd, dat is gebeurd, maar de vakvereniging is nog steeds notoir afwezig in de onderneming.

We zijn door een depressie heengegaan die de ledentallen der vakvereniging geen goed heeft gedaan, maar er is enig herstel. Toch dreigt een patroon te ontstaan van een sterk wisselende positie der vakbeweging in de verschillende bedrijfssectoren: sterk in de publieke sector, in de bouw, de grafische industrie, zwak in grote multinationale ondernemingen en in het kleinbedrijf. In onvoldoende mate organiseren de

'nieuwe' werkers zich. Het gaat hier om marginale werkers (tijdelijke, deeltijd-, afroepkrachten), waardoor een kwetsbare groep groeit die risico's met zich brengt bij conflicten. Maar ook hooggeschoolden (en daar ligt de groei) organiseren zich niet, gegeven hun vermeend sterke positie op de arbeidsmarkt. Meer dan – zeg – dertig jaar geleden zijn er plekken waar de vakbeweging getalsmatig zwak en dus ook principieel bedreigd is, naast plaatsen waar die positie stabiel lijkt te zijn.

Buitenlandse modellen

En dan komt de vraag, waar we heen gaan. Ik introduceer dan drie modellen, zoals die zich elders ontwikkeld hebben. *Amerikanisering*, waarbij de vakverenigingen in grote sectoren geen rol

meer spelen. *Japanisering*, waarbij de arbeidsverhoudingen op ondernemingsniveau de hoofdrol spelen. *Verzweedsing* waarbij de organisatiegraad zo hoog is dat de vakbeweging als gelijkwaardige partner met regering en werkgever de nationale economie beheerst.

Welke van die drie tendensen zullen zich doorzetten in Nederland? Eigenlijk zie ik een ontwikkeling naar hecht georganiseerde vakvereniging met een hoge organisatiegraad niet meer komen. Een modern land, dat niet zo'n organisatie meegekregen heeft uit zijn sociale geschiedenis, is te zeer pluralistisch in z'n denken en doen om zo'n ontwikkeling te realiseren.

Maar Japanisering? Sinds Windmuller pleiten vakbondsmensen voor presentatie op het niveau van de onderneming. De lage organisatiegraad en de krachtige positie van de ondernemingsraad maken deze ontwikkeling echter moeilijk. Zeker lijkt een verschuiving van het zwaartepunt in onze arbeidsverhoudingen naar de basis, en dus van het centrale niveau af, onwaarschijnlijk. De vakverenigingen zelf, de regering, de politiek, men gaat al te zeer uit van de presentie van de vakbeweging aan de top.

Amerikanisering dan, waarbij meer en meer ondernemingen een 'trade union free'-omgeving krijgen? In een land als Frankrijk is dit patroon zich duidelijk aan het ontwikkelen. Ook in Nederland zijn er symptomen. De sectoren 'à l'abri' zijn hecht georganiseerd, maar 'la Hollande exposée' kent belangrijke gebieden waar de organisatiegraad een kritische grens nadert. Ik zie een grens, waar de sociale controle zich omkeert: niet langer staan ongeorganiseerden onder de druk van collega's, die hen 'free riding' verwijten, maar veeleer moeten georganiseerden permanent uitleggen, waarom zij nog meedoen.

Het geheel overziende lijkt geen van de genoemde patronen het Nederlandse te zullen worden. De inplanting van de vakbeweging in de economie is te sterk voor Amerikanisering; de nationale positie te hecht voor Japanisering; de organisatiegraad te laag voor verzweedsing.

Dit betekent, dat we een eigen, betrekkelijk uniek systeem kennen. Het ligt niet voor de hand, om bij onze niet zo zeer lage, maar wel gevarieerde organisatiestructuur, zo op de medewerking van de vakbeweging aan het nationale beleid te rekenen. Toch blijft dat gebeuren, en bij de huidige coalitie wordt het weer versterkt. Het patroon blijft bestaan. Eigenlijk is er ook geen reden om aan te nemen, dat dit patroon wezenlijk zal veranderen. Het lijkt mij dat de tripartisering van de arbeidsvoorziening de vakverenigingen een echt wel nodige steun in de rug geeft bij het

herstel van de organisatiegraad in bedreigde sectoren, en mogelijkheden kan geven in tot nu toe ongenaakbare sectoren (de nieuwe grote administraties, wat gaat er bij NMB-Postbank gebeuren?). Ik stel mij voor, dat meer gebieden zich lenen voor een consequentere en vooral duidelijker tripartite aanpak (de sociale zekerheid, de arbeidsinspectie). Reeds eerder pleitte ik voor een regeringsbeleid, dat de vakbeweging ruimte voor groei biedt.

Europese dimensie

Mag men aannemen, dat het zwaartepunt van de arbeidsverhoudingen zich naar de EG zal verplaatsen? Eigenlijk is daarvan nog weinig te bespeuren. Het opmerkelijkste aan de huidige ontwikkeling is juist dat, terwijl de economieën integreren, de sociale ruimte sterk nationaal blijft functioneren. Uit de sociale geschiedenis van grote landen blijkt dat het tijd kost voor de groei van regionale naar nationale onderhandelingen plaatsvindt. Bij de wezenlijke verschillen in de structuur der arbeidsverhoudingen binnen Europa (Latijns polariserend, Noordwest consensus zoekend, Scandinavisch sterk georganiseerd, Brits uniek) zal die centralisering der arbeidsverhouding, die zich met de ontwikkeling van Europees sociaal beleid ongetwijfeld zal gaan voordoen, nog wel enige tijd (langer dan 10 jaar) nemen.

Ik zie deze eeuw nog Nederlandse arbeidsverhoudingen, gekenmerkt door grote ambities op nationaal terrein (ambitieuze en niet helemaal gerechtvaardigd door de feitelijke posities, maar toch in stand gehouden omdat het kabinet er eigenlijk ook wel op blijft rekenen) en door de voortgezette pogingen eindelijk voet aan wal te krijgen binnen de ondernemingen.

Een heel eigen positie nemen daarbij de verhoudingen binnen de overheidssector in. In deze sector blijft de organisatiegraad het hoogst, maar staat het fundamentele probleem van de gelijkwaardigheid in onderhandelingen nog op de agenda en dat lijkt maar niet bevredigend te regelen.

Eenzijds speelt de staatsrechtelijke positie van werkgever-overheid een rol. Gelijkwaardigheid kan de positie van het parlement, als vaststeller van het budget, bedreigen. Anderzijds wil een regering zich niet afhankelijk maken van de uitkomsten van loononderhandelingen in de private sector via hun doorwerking naar de publieke sector. Toch zien we de gelijkwaardigheid (via het bestaan van de Advies- en Arbitrage Commissie, via het stakingsrecht en via het protocol van 1988) langzaam maar zeker voortschrijden.

Hier speelt natuurlijk evenzeer de vraag naar het zich ontwikkelen van Europese patronen in arbeidsverhoudingen binnen de publieke sector. Ooit zal een Europese federatie met Europese organisaties van ambtenaren worden geconfronteerd. En wat zullen die zich voorstellen van bovennationale en nationale patronen?

Arbeidsverhoudingen spelen een rol in de dynamiek der economische ontwikkeling. Men kan zich niet voorstellen, dat zich een echte economische federatie (of nog minder een politieke federatie) zal ontwikkelen zonder dat dit ingrijpende invloeden heeft op de arbeidsverhoudingen. Maar het proces van de groei naar Europese eenheid blijkt die fase nog maar nauwelijks bereikt te hebben. Pas wanneer dat werkelijk plaatsvindt, gaan de arbeidsverhoudingen een eigen dynamiek ontwikkelen en daarmee ook een eigen invloed op de ontwikkeling van Europa uitoefenen. Dan kan men verwachten dat de vakverenigingen hun bovennationale eisen gaan stellen in de multinationals, en dat zij zich zonodig via stakingen zullen verzetten tegen pogingen om de werkgelegenheid binnen Europa sterk te verschuiven. Dan is er een machtig vakbondsbastion nodig in Brussel om het sociaal-economisch beleid te beïnvloeden. Dan ontstaan er in internationale bedrijfstakken Europese cao's en zullen Europese stakingen ons 't leven zuur maken. Maar dat is toekomstmuziek. Interessant om over te speculeren, maar nog niet realiseerbaar binnen 10 jaar. Anderzijds – wat weten we eigenlijk van het tempo van zulke ontwikkelingen? Maar voorshands: ik zie dat allemaal nog niet voor 2000.

W. Albeda

De auteur is voorzitter van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR).